

نقد کتاب فارس و سحر

شاخه فنی - حرفه‌ای
و کاردانش

سیمایگ نژاد

دبیر مدارس استان خوزستان، خرمشهر
کارشناس ارشد زبان و ادبیات فارسی

چکیده

نقد و نقادی در هر جامعه‌ای می‌تواند سازنده و مفید باشد. هنگامی که نویسنده و هنرمند اثر خود را زیر نگاه تیزبین و دقیق منتقدان می‌بیند، تمام تلاش خود را صرف این موضوع می‌کند که کارش با دقت بیشتری به سرانجام برسد. در واقع، نقد کتاب بررسی نوشتاری است که در آن نقاط ضعف و قوت مشخص می‌گردد و درست و نادرست، سره و ناسره از یکدیگر جدا می‌شوند. بنابراین، نقد و نقادی موجب رشد و توسعه نوشته‌های علمی و ادبی می‌شود و اگر نویسنده نیز به نظرات دقیق و صحیح منتقدان توجه کند، کتاب و نوشتار وی می‌تواند بهتر و ارزشمندتر شود. لزوم نقد و بررسی کتاب‌های دوره دوم متوسطه با توجه به شرایط سنی دانش‌آموزان دبیرستانی اهمیت چشمگیری دارد و به کارگیری نقدها در راستای آموزش بهتر و سازنده‌تر این کتاب‌ها به شدت احساس می‌شود. در این پژوهش، کتاب «فارسی و نگارش (۲)، شاخه فنی حرفه‌ای و کاردانش» ویژه پایه یازدهم با نگاهی آسیب‌شناسانه و انتقادی بررسی شده است.

کلیدواژه‌ها: فارسی و نگارش (۲)، کتاب‌های دوره دوم متوسطه، آسیب‌شناسی، نقاط ضعف، نقاط قوت

۱. مقدمه

نقد کتاب همواره سازنده و مفید است. ناقد با نگاه تیزبین و دقیق خود نکات مهم را می‌بیند و با گوشزد کردن آن‌ها به نویسنده و مخاطبان کمک شایانی می‌کند. با نقد کتاب نقاط ضعف و قوت آن مشخص می‌شود؛ بنابراین، نقد موجب رشد و توسعه نوشته‌های علمی و ادبی است. نقد کتب درسی نیز اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا کتب درسی تأثیر مستقیمی بر آموزش و پرورش کودکان و نوجوانان کشور می‌گذارد؛ کسانی که جامعه فردای کشور را می‌سازند. نقد و نقادی مفید و سازنده می‌تواند راه‌گشای نویسندگان باشد. منتقد باید بدون حب و بغض نسبت به نویسنده و اثر، با رعایت جانب اعتدال و تنها با هدف بهبود نوشتار، با نگاهی دقیق و تیزبین به سمت کتاب و نوشته برود و تا آنجا که می‌تواند نظرات ارزشمند خود را از نویسنده دریغ نکند. تنها در این صورت است که نقد کتاب می‌تواند در کسب ایده و گردآوری ایده‌ها راه‌گشا باشد. همچنین، منتقد با نقد ارزشمند خود می‌تواند مهارت‌های پژوهشی و نگارشی نویسنده و دیگر مخاطبان کتاب را ارتقا دهد و به این ترتیب، یاریگر آن‌ها باشد. علاوه بر این، با کمک به درک مطالب و اهمیت کتاب‌ها به جامعه علمی خود کمک کند.

بنابراین، به‌طور کلی توسعه فرهنگ نقد و تفکر انتقادی به‌عنوان یکی از ارزش‌های فرهنگ عمومی جامعه بسیار قابل توجه است و هر کتاب یا نظریه‌ای باید از دیدگاه منتقدان بزرگ سنجیده شود. در دین مبین اسلام نیز همواره بر این امر تأکید شده است:

«و انزلنا الیک الذکر لتبین للناس ما نزل الیه» (سوره نحل، آیه ۴۴)
یعنی، پیامبر باید شرح، بسط و تفسیر و تبیین کند تا پیروان دین اسلام در قرآن و بیانات پیغمبر بیندیشد.

۲. نقد کتب درسی

آموزش و پرورش یکی از نهادهای بنیادی و کلیدی برای پرورش افراد جامعه است. «یکی از ابزارهای مهمی که حکومت‌ها برای حفظ تمامیت ارضی و بقای سیاسی خود از آن سود می‌جویند، نهاد آموزش و پرورش است. این نهاد بخش عمده‌ای از دوران پایه‌ریزی شخصیت و چارچوب فکری افراد جامعه را در ابعاد مختلف شکل می‌دهد و هدایت می‌کند. بنابراین، نهاد یاد شده در قالب‌های مختلف، به‌ویژه با استفاده از کتب درسی مناسب، می‌تواند نقش برجسته‌ای در تقویت و ترویج هویت ملی هر کشوری ایفا نموده، حیات آن را تضمین کند. (لطفی، ۱۳۸۳: ۵۸).

در این میان، کتاب‌های درسی جایگاه ویژه‌ای دارند. مؤلفی که کتاب درسی می‌نگارد، از همان ابتدا مخاطب تعریف‌شده‌ای را در ذهن دارد و می‌کوشد محتوای نوشته خود را متناسب با او مطرح کند. هر قدر این تناسب بهتر و بیشتر برقرار شود، ارزش و اهمیت محتوا افزایش می‌یابد. اهمیت کتاب درسی در این است که به قصد تعلیم و تربیت گروهی خاص طراحی و تولید می‌شود؛ بنابراین، در تألیف آن باید به معیارهای خاصی متعهد بود. اصولاً هر چه برای تربیت تولید می‌شود، باید ضابطه‌مند باشد.

مؤلفان متون درسی پیش از نگارش کتاب خود باید به چند نکته مهم توجه داشته باشند؛ نخست اینکه متون درسی‌ای که تألیف می‌کنند باید از نظر انسان‌شناختی و معرفت‌شناختی مبتنی بر فلسفه اسلامی باشد، محتوای متون درسی باید متناسب با نیازها و مسائل اجتماعی جامعه تدوین شود، همچنین مضامین دروس با یافته‌های علمی همخوانی داشته باشند. در عین حال، لازم است به علایق و سلیقه‌های دانش‌آموزان و همچنین رده سنی آن‌ها دقت و توجه ویژه شود که این مضامین برای آن‌ها خسته‌کننده و کسالت‌آور نباشد و به‌طور کلی مطالب درسی برای دانش‌آموزان جذاب باشد. همچنین، مؤلفان باید به مهارت‌های ارتباطی به‌طور دقیق توجه کنند و طی مطالب درسی، سعی در پرورش این مهارت‌ها داشته باشند. در نهایت نیز ضمن توجه به همه نکات یادشده، انسجام و یکپارچگی مطالب دروس را به‌طور ویژه مدنظر داشته باشند؛ زیرا هر قدر هم محتوای متون درسی خوب و مفید باشد، تا زمانی که انسجام کافی نداشته باشد دانش‌آموز نمی‌تواند از آن بهره کافی ببرد. این پژوهش بر آن است کتاب فارسی و نگارش ۲، شاخه فنی - حرفه‌ای و کاردانش را به‌طور همه‌جانبه بررسی و نقد کند و با آسیب‌شناسی صحیح نقاط ضعف و قوت آن را برای نویسنده و دیگر مخاطبان آشکار سازد و برای هر چه بهتر شدن کتاب نیز پیشنهادهایی ارائه دهد.

۳. چارچوب ساختاری کتاب فارسی و نگارش (۲)

۳-۱. ساختار بیرونی

کتاب فارسی و نگارش ۲ از نظر شکل ظاهری و چینش محتوا، بسیار مناسب و با نگرش نوین و مناسب سلیقه و پسند دانش‌آموزان امروزی و دوره‌های سنی مربوط طراحی شده است. در طراحی جلد کتاب که ارتباط خوبی با عنوان و محتوای کتاب دارد، گرافیک و نگاه نوینی به کار گرفته شده است.

در بخش ادبیات معاصر تنها به چند نمونه از رباعی‌های انقلابی یا مذهبی بسنده شده است و از شعرهای سبک نیمایی، سپید و موج نو خبری نیست. همچنین، به نظر می‌رسد پیش از آوردن نمونه‌هایی از رباعی‌ها، ارائه تعریفی جامع از رباعی‌های دیروز و امروز، حق مطلب را بهتر ادا می‌کند

۳-۲. ساختار درونی

ساختار درونی کتاب شامل محتوای آن است و از قضا، در بخشی از یکی از دروس کتاب نیز موضوع ساختار درونی و بیرونی اثر بررسی شده است.

هر کتابی چارچوب مشخصی دارد و مباحث اصلی و فرعی متناسب با آن تقسیم‌بندی شده‌اند.

مباحث اصلی کتاب فارسی و نگارش ۲، شامل متون نظم و نثر فارسی، بخش نگارش و شیوه‌های نگارش نویسی، متون کوتاه آموزنده، شعرخوانی، حکایت‌خوانی و کارگاه‌های پژوهشی است. این مباحث در چهارده درس تقسیم‌بندی شده است و هر کدام از این درس‌ها دو یا سه مبحث را دربرمی‌گیرد.

بر این اساس، در ادامه ابتدا ساختار درونی کتاب را بررسی می‌کنیم و سپس، درباره ضعف‌ها و قوت‌های آن و مسائل مهم در این زمینه سخن می‌گوییم.

۴. بررسی ضعف‌ها و قوت‌های کتاب

همان‌طور که در مقدمه کتاب هم آمده است، کتاب به دو بخش کلی فارسی و نگارش تقسیم شده و به‌صورت یک در میان، یک درس از مبحث نگارش و یک درس از مبحث نظم و نثر فارسی ارائه گردیده است. این روش به‌طور متوالی تا پایان کتاب ادامه دارد. در این بخش، هر کدام از مباحث به‌طور جداگانه تحلیل و بررسی می‌شود.

۴-۱. متون نظم و نثر فارسی

از چهارده درس کتاب، هشت درس به متون نظم و نثر فارسی اختصاص یافته که شامل پنج متن شعر و سه متن نثر است. چنین به نظر می‌رسد که برای کتاب درسی با عنوان فارسی و نگارش که به یک سال تحصیلی اختصاص داده شده تعداد این متون بسیار اندک است و واقعاً حق مطلب ادا نمی‌شود. همچنین، با وجود تعداد زیاد متون فارسی که در اختیار مؤلفان بوده است، به‌نظر می‌رسد همه گزینش‌ها مناسب نیست. در بخش شعر

صفحه‌آرایی کتاب نیز بسیار زیبا، با رنگ‌بندی چشمگیر است و به‌گونه‌ای هنرمندانه و نوجوان‌پسند انجام شده است. نقاشی‌ها و عکس‌های کتاب با دید هنری خوبی چیده و طراحی شده‌اند.

قلم‌های کتاب کاملاً متناسب با محتوا و دوره سنی دانش‌آموزان است و به شکلی نو و مطلوب گزینش شده است. نوع قلم‌های به کار گرفته شده در کتاب، به فهم محتوا و انس گرفتن دانش‌آموز با آن بسیار کمک می‌کند.

متون زیر انتخاب شده‌اند:

- شعری از بوستان سعدی (یکی روبه‌ی دید بی‌دست و پای/ فرو ماند در لطف و صنع خدای)

- بخشی از منظومه لیلی و مجنون (پرونده عشق)

- رباعی‌های امروز (چند رباعی از چند تن از شاعران معاصر)

- بخشی از شاهنامه (داستان کاوه دادخواه)

- ترجمه شعری از گوته.

همان‌طور که مشخص است، فقط پنج متن شعر برای یک کتاب فارسی انتخاب شده است. اگر چه شعر کاوه دادخواه برای بخش حماسی، لیلی و مجنون برای ادبیات غنایی و بخشی از بوستان برای ادبیات تعلیمی بسیار مناسب‌اند و همچنین آمدن یک ترجمه هم نیک است، جای بسیاری از گونه‌ها خالی به نظر می‌رسد. در بخش ادبیات معاصر تنها به چند نمونه از رباعی‌های انقلابی یا مذهبی بسنده شده است و از شعرهای سبک نیمایی، سپید و موج نو خبری نیست. همچنین، به نظر می‌رسد پیش از آوردن نمونه‌هایی از رباعی‌ها، ارائه تعریفی جامع از رباعی‌های دیروز و امروز، حق مطلب را بهتر ادا می‌کند.

علاوه بر این، باید توجه داشت که رباعی‌های یاد شده همگی در زمینه ادبیات پایداری هستند. علاوه بر این، به نظر می‌رسد اگر چه ترجمه بسیار خوب است و رباعی‌های معاصر یاد شده هنرمندانه‌اند، برای آشنایی با ادبیات فارسی در دوره معاصر ضرورت حضور آن گونه اشعار بیشتر احساس می‌شود.

اگر به‌طور کلی هم به این اشعار گزینشی بنگریم، متوجه می‌شویم که اغلب صیغه دینی، مذهبی و عرفانی دارند یا پر از پند و نصیحت‌اند و به این ترتیب، جای خالی دیگر گونه‌ها و مضامین ادبی احساس می‌شود. درست است که یکی از معیارهای اساسی کتاب درسی باید آموزش و تعلیم باشد ولی اگر درسی با عنوان فارسی قرار است به دانش‌آموزان تدریس شود، باید بتواند دانش‌آموزان را با گونه‌ها و سبک‌های

متنوع محتوایی و ادبی آشنا کند. در گزینش‌ها باید به این مسائل بسیار دقت شود؛ چون کتاب‌های درسی در آشناسازی مخاطبان با ادبیات و ترویج آن بسیار مؤثرند. بنابراین، با آوردن فقط پنج شعر در بخش اصلی دروس، دانش‌آموز چگونه می‌خواهد در یک سال تحصیلی با ادبیات کشور خود آشنا شود؟

همان‌طور که گفته شد، ادغام ادبیات فارسی و نگارش به این سبک و سیاق باعث شده است که در زمینه ادبیات فارسی اصلاً حق مطلب ادا نشود.

در بخش نثر که اوضاع از این هم بدتر می‌شود. در این کتاب فقط سه درس به نثر اختصاص یافته که این امر واقعاً حیرت‌آور و در عین حال غم‌انگیز است؛ یعنی از میان این همه متن نثر که از گذشته تا به امروز در ادبیات فارسی خلق شده است، فقط سه متن نثر به‌عنوان مبحث اصلی دروس این دوره تحصیلی انتخاب شده‌اند. این سه درس شامل متون زیرند:

- بخشی از کتاب «روزها» اثر محمدعلی اسلامی ندوشن

- بخشی از داستان «عباس میرزا» از مجید واعظی

- بخشی از کلیله و دمنه (داستان کبوتر طوق‌دار).

بررسی نوع ادبی این متون نشان می‌دهد که دو متن صرفاً جنبه تعلیمی دارند و یکی دیگر از آن‌ها دارای جنبه پایداری و انقلابی است.

اسلامی ندوشن نویسنده و پژوهشگر برجسته ادبیات معاصر ماست ولی به نظر می‌رسد خواندن کتاب «روزها» زمانی بسیار ارزشمند است که دانش‌آموز ابتدا با شخصیت برجسته این پژوهشگر آشنا شود و او را الگوی خود قرار دهد و سپس، کتاب «روزها» را بخواند؛ و گرنه در صورتی که بخوایم متن درس را از نظر روانی نثر و نوع روایت بررسی کنیم، متون روایی بهتری در نوبت گزینش قرار می‌گیرند؛ مثلاً روایت‌های داستانی از کتاب‌هایی چون سووشون و کلیدر، و از روایت‌های زندگی‌نامه‌ای، روایت‌های نادر ابراهیمی قرار می‌گیرند که در این زمینه بسیار

دل‌نشین هستند.

به‌طور کلی، آوردن فقط سه نثر ادبی در کتاب فارسی یک دوره تحصیلی، بسیار بسیار اندک و ناچیز است. همچنین، مشاهده می‌شود که در این سه نوع نثر ادبی، تنوعی وجود ندارد و موضوع‌های مطرح شده چندان شوق و هیجان برانگیز نیستند و در طرح مسائل تعلیمی افراط شده است. مؤلفان در گزینش آثار حتماً باید به سن دانش‌آموزان توجه داشته باشند و براساس آن، متونی را برگزینند که از نظر نوع ادبی و مضمون، متناسب با سن و سال دانش‌آموزان باشد ولی بررسی‌ها نشان‌دهنده این است که موضوعات این دروس همگی درباره مسائل حماسی، انقلابی و ادبیات پایداری است و به گونه‌های دیگر همچون ادبیات غنایی توجهی نشده است.

می‌توان پیشنهاد کرد که در این بخش‌ها به مباحثی جز مباحث انقلابی و حماسی نیز توجه شود و مؤلفان آن دسته از متون نظم و نثر را گزینش کنند که مفاهیمی همچون صلح‌طلبی و ارتباط‌های سودمند اجتماعی را در بردارند؛ یعنی در گزینش‌های متون درسی برای دانش‌آموزان، به تأثیرگذاری این متون بر روح و روان آن‌ها نیز توجه ویژه داشته باشند.

همچنین در این کتاب ادبیات فارسی، جای متون ویژه کودک و نوجوان بسیار خالی است. خوشبختانه ادبیات کودک و نوجوان در کشور ما رشد چشمگیری یافته است و امروزه نویسندگان و شاعران بزرگی داریم که فقط کودکان و نوجوانان را مخاطبان آثار خود به شمار می‌آورند و آفرینش‌های ادبی خود را به این گونه ادبی اختصاص داده‌اند. بنابراین، باید بزرگان ادبیات کودک و نوجوان به دانش‌آموزان معرفی شوند و نمونه‌هایی از آثار آن‌ها در کتاب‌های درسی ارائه شود؛ برای مثال، در زمینه داستان کودک و نوجوان می‌توان آثار بسیار خوبی از داستان‌نویسانی چون احمد اکبرپور، هوشنگ مرادی کرمانی، منصور علیمرادی و رسول پرویزی انتخاب کرد که خوانش آن‌ها دانش‌آموز را بر سر ذوق می‌آورد. این داستان‌های ویژه کودک

مطرح و مراحل آن به ترتیب و به‌طور مفصل بیان می‌شود. هر مرحله از نگارش شامل یک یا دو فعالیت است که دانش‌آموز را به‌خوبی با موضوع آشنا می‌کند و او را به تمرین نوشتن وا می‌دارد. در پایان هر بخش هم کارگاه نوشتن است. هر کدام از این درس‌های مربوط به مبحث نگارش، تقریباً سه تا چهار برابر درس‌های فارسی است و همان‌طور که گفته شد، به‌طور کلی گستردگی این مبحث ایرادی ندارد، ولی این بخش باید به‌صورت کتابی جداگانه بیاید و بخش فارسی مفصل‌تر و دقیق‌تر ارائه شود.

این مبحث با تمام خوبی‌ها و نظم دقیقی که دارد، دارای ایرادهایی نیز هست. مباحث مطرح شده در این بخش شامل قسمت‌های زیر است که پس از شرح آن‌ها، نکاتشان نیز گفته می‌شود:

یک. اجزای نوشته است که ساختار و محتوای متن در آن بررسی می‌شود. متن

که دیگر آثار نویسندگان را بیابند و با مطالعه آن‌ها دانش خود را بیشتر و دنیای علمی و ادبی خویش را گسترده‌تر نمایند.

۲-۴. بخش نگارش فارسی

از چهارده درس کتاب، شش درس آن به‌طور کامل به نگارش اختصاص یافته است و مباحثی هم که در این بخش آمده‌اند، بسیار گسترده و مفصل بیان شده‌اند. نمی‌توان به گستردگی این بخش ایراد گرفت ولی ای کاش این بخش از کتاب به همین سبک و سیاق در کتابی جداگانه می‌آمد و ساعتی جداگانه در هفته به آن اختصاص داده می‌شد؛ چون امری بسیار ضروری است که دانش‌آموزان به یادگیری آن خیلی نیاز دارند. از این جهت، می‌توان گفت بخش نگارش کتاب بسیار دقیق و ضابطه‌مند طراحی و تألیف شده است.

در هر بخش، ابتدا یک متن به‌عنوان نمونه می‌آید و پس از آن، مباحثی از نگارش

و نوجوان، با زبان شیرین و روایت دلچسپی که دارند برای دانش‌آموز هیجان‌انگیزند و برخلاف برخی متون که پر از بند و اندرز مستقیم‌اند، کسالت‌بار نیستند. این متون حتی اگر در بردارنده محتوای تعلیمی هم باشند، تعالیم در لایه‌های درونی آن‌ها نهفته است و خواننده را آزار نمی‌دهد.

نکته دیگری که درباره ضعف‌ها و نواقص این بخش از کتاب درسی می‌توان گفت این است که در سال‌های پیشین، گزیده‌ای از شرح زندگی و آثار نویسندگان یا شاعر متون، پیش از ارائه متون نظم و نثر به عنوان بخش تاریخ ادبیات آورده می‌شد، که در این کتاب درسی حذف شده است. دانش‌آموزان باید با آفرینندگان این آثار ادبی حداقل آشنایی را داشته باشند. علاوه بر این، خود معلم نیز با توضیحات بیشتر باید این شاعران و نویسندگان را به دانش‌آموزان معرفی کند؛ به امید اینکه آن‌ها علاقه‌مند شوند و به این فکر بیفتند

نمونه از کتاب «هبوط در کویر» اثر علی شریعتی آمده است. به نظر می‌رسد گزینش خوبی برای تمرین نگارش صورت گرفته ولی ایراد کار این است که متن گزینش شده با علائم سجاوندی اشتباه آمده است و ایرادهای فراوانی دارد. سطرهای نخستین این بخش به‌عنوان نمونه می‌آید:

«بیابان یا نام زیباتر آن، که در گوش، خوش‌آوا و در دل، تأثیرگذار است: کویر؛ با پهنه وسیعی که هیچ ساختمانی وسعت آن را محدود نمی‌سازد و آسمانی که تا چشم کار می‌کند عمیق است و پرستاره.

کویر، با سکوت عمیق و بی‌هیاهو با دشت‌های وسیع و نامحدود و با مرگ رنگ.....»

(صفحه ۱۶ کتاب فارسی و نگارش ۲)

همان‌طور که مشاهده می‌شود، علائم سجاوندی در این متن نادرست آمده است: - پیش از حرف ربط «که» نشانهٔ درنگ‌نما (،) نمی‌آید.

- پیش از واژه «خوش‌آوا» و پس از واژه «دل» نیازی به نشانهٔ درنگ‌نما نیست.

مشکل اساسی قرار دادن این نشانه‌ها در متن این است که اغلب متن را با خطابه اشتباه می‌گیرند. در خطابه هر جا درنگی صورت می‌گیرد به ازای آن نشانهٔ درنگ‌نما می‌آید؛ درحالی که در متن این‌گونه نیست. دو. در مبحث گسترش محتوا ابتدا به

زمان و مکان پرداخته شده است. متن نمونه یک عبارت کوتاه از تولستوی است. تولستوی یکی از برترین نویسندگان جهان است. ولی چه خوب بود که برای مثال یکی از توصیفات قوی زمان و مکان را از یکی از نویسندگان بزرگ کشورمان می‌آوردند! و البته، چه بسا دانش‌آموز ما با چنین توصیفی بهتر انس بگیرد و از آن بهتر بیاموزد. مثل توصیفاتی که در روایت‌های داستانی نویسندگانی چون صادق چوبک، یا دولت آبادی یا دیگر داستان‌نویسان ایرانی وجود دارد. حتی در میان آثار تولستوی، انتخاب و گزینش خوبی برای این کتاب صورت نگرفته است.

سه. در همان مبحث گسترش محتوا در درس نگارش بعدی، به توصیف شخصیت پرداخته شده است. نمونهٔ انتخاب شده بند

بسیار کوتاهی از آل احمد است. گزینش خوب است ولی برای شرح این امر، بسیار کوتاه به‌نظر می‌رسد. به نسبت حجم و تعداد صفحات هر کدام از درس‌های نگارش، بهتر است نمونه‌ها طولانی‌تر باشند تا دانش‌آموز بهتر متوجه قضیه شود.

چهار. عنصر گفت‌وگو در مبحث گسترش محتوا در درس بعدی نگارش آمده است. به نظر می‌رسد نمونهٔ گزینش شده بسیار مختصر است و نمی‌توان با آن حق مطلب را ادا کرد. گفت‌وگو زمانی در گسترش محتوا مؤثر واقع می‌شود که بتواند زمان، مکان، شخصیت و ... را توصیف کند. به‌نظر می‌رسد که می‌بایست نمونه‌های بهتری از آثاری که در گفت‌وگو بسیار قوی بوده‌اند، برای این بخش انتخاب می‌شد. برای نمونه، ابراهیم گلستان در آثار داستانی خود به گفت‌وگو بسیار اهمیت داده است و بخش اعظم بعضی از داستان‌هایش را از طریق گفت‌وگو روایت می‌کند. شاید آوردن چنین نمونه‌هایی بهتر بتواند حق مطلب را ادا کند.

پنج. درس‌های بعدی سفرنامه و کاهش محتوا (خلاصه‌نویسی) هستند که خوب به‌نظر می‌آیند. به‌طور کلی، مبحث نگارش بسیار دقیق و علمی طراحی شده و بخش زیادی از کتاب را به خود اختصاص داده است ولی می‌بایست در کتابی جداگانه می‌آمد که جا را برای ادبیات تنگ نکند. همچنین می‌توان پیشنهاد کرد که در بخش نگارش، چند متن پر از ایراد نگارشی آورده شود و به‌عنوان فعالیت کلاسی از دانش‌آموز خواسته شود که ایرادها را بیابد و برطرف کند. چنین فعالیت‌هایی ذهن دانش‌آموز را پویاتر و او را نسبت به مسائل نگارشی و ویرایشی حساس‌تر می‌کنند.

۴-۳. کارگاه درس پژوهی

در بخش کارگاه‌های درس پژوهی، درک مطلب و پرسش دربارهٔ واژگان دشوار و مطالب دیگر همگی در یک قالب و به‌عنوان یک مجموعه آمده است، که از نظر دبیران ادبیات، بیشتر کاستی و ضعف تلقی می‌شود.

بی‌گمان، امکان اختصاص دادن یک

کتاب مثلاً به آرایه‌های ادبی جهت آموزش دانش‌آموزان رشته‌های عمومی وجود ندارد و این امر ضرورتی نیز ندارد اما آوردن مباحث به شکل حاضر در این کتاب نیز غیر علمی و ناکافی است. باید توجه داشت که پرسش‌های مهمی مثلاً دربارهٔ مبحث اضافه‌های تشبیهی و استعاری در کنکور سراسری یا آزمون‌های استخدامی یا آزمون‌های پایان هر نیمسال مطرح می‌شود. به شکل حاضر و مطابق آنچه در این کتاب طراحی شده است، نه معلم می‌تواند به قدر لازم و با کیفیت علمی مناسب به آموزش این نکته‌ها بپردازد، نه دانش‌آموز در لابه‌لای این همه مطالب گوناگون که در یک جلسه ارائه می‌شود، توانایی درک و دریافت و یادگیری درست و بسنده را دارد. به بیان دیگر، بخش مهمی از دانش‌آموزان در این رابطه فرصت یادگیری و دریافت درست این مفاهیم و مطالب تخصصی و مهم را ندارند.

بهتر بود از حجم درس‌ها (که بعضی از آن‌ها به ۱۸ صفحه یا بیشتر می‌رسد) کاسته می‌شد و صفحات و بخش‌هایی مجزا و مستقل به آموزش نکات دستوری و ادبی اختصاص می‌یافت. این نکات آسیب‌گونه در مورد کتاب فارسی و نگارش (۱) نیز صدق می‌کند و لازم است مؤلفان کتاب و طراحان محتوایی آن به نکاتی از این نوع توجه کنند و برای رفع این کاستی و آسیب مهم تدبیری بیندیشند.

همچنین، به‌طور ضمنی به ارائهٔ چند نکتهٔ مختصر دربارهٔ آرایه‌های ادبی و نکات دستوری بسنده شده است. به‌نظر می‌رسد که بهتر است آرایه‌های ادبی با مثال‌ها و نمونه‌های بیشتر و به‌طور مفصل‌تری مطرح شوند. همچنین، دستور زبان فارسی آن قدر مهم است که باید چندین درس جداگانه به آن اختصاص یابد. وقتی دستور زبان فقط در حد دو سه نکته، آن هم این قدر خلاصه و در یک کارگاه درس پژوهی مطرح می‌شود، نه حق مطلب ادا می‌گردد و نه دانش‌آموز به‌طور دقیق به آن توجه دارد و مسئله واقعاً بی‌اهمیت جلوه می‌کند. چنین به نظر می‌رسد که بهتر است نگارش و دستور در کتابی جداگانه مطرح شوند

ولی در این کتاب درسی نکات دستوری با پرسش‌ها ادغام شده‌اند و از اهمیت هر دو کاسته شده است.

مباحث دستوری نیز باید همانند مباحث نگارش به ترتیب و با تفسیر دقیق بیان شوند. یادگیری دستور زبان به همان اندازه آموزش آیین نگارش اهمیت دارد. اگر در دوران تحصیل به دستور زبان توجه ویژه و دقیقی نشود، دانش‌آموزان نیز برای یادگیری آن هزینه نمی‌کنند و عواقب آن در سال‌های آتی بر همه آشکار می‌شود. برای مثال، ممکن است قشر تحصیل‌کرده جامعه در نوشته‌های خود ساده‌ترین نکات دستوری را هم رعایت نکنند، که این امر به زبان و ادبیات فارسی آسیب‌های جدی و جبران‌ناپذیری وارد می‌سازد.

در این کتاب دیده می‌شود که برای تمرین نکات دستوری و یادگیری آن‌ها، از شعر به‌عنوان نمونه استفاده می‌شود. به‌نظر می‌رسد بررسی و تجزیه و تحلیل اشعار و کشیدن نکات دستوری از دل آن کار مناسبی نیست و از ارزش شعر می‌کاهد و باعث می‌شود ذهن معلم و دانش‌آموزان به هنگام شعرخوانی، پیوسته به سمت نکات دستوری برود. بنابراین، باید سعی شود که نمونه‌ها اغلب غیرشعری باشند.

۴-۴. بخش‌های دیگر کتاب

بخش‌های شعرگردانی، حکایت‌نگاری:

بخش شعرگردانی، که برگردان شعر به نثر است، بسیار مفید به‌نظر می‌رسد. این بخش در تمرین نوشتن و درک مطلب بسیار مؤثر است و نگارش و انشای دانش‌آموزان را تقویت می‌کند. بخش حکایت‌نگاری نیز، مطلوب و خوب است. البته به نظر می‌رسد عنوان این بخش اشتباه است و باید حکایت‌گردانی باشد؛ زیرا دانش‌آموز خود، حکایتی را نمی‌نگارد، بلکه حکایت را از زبان کهن به نثر روان امروزی برمی‌گرداند.

مثل‌نویسی: این بخش نیز بسیار جالب و ارزشمند است. آشنا کردن دانش‌آموزان با فرهنگ عامه، که یکی از گونه‌های مهم و گسترده ادبی است، مهم و ضروری به نظر می‌رسد. حتی می‌شود به‌عنوان فعالیت درسی از دانش‌آموزان خواسته شود که

چندین ضرب‌المثل جمع‌آوری کنند. **بخش گنج حکمت:** بخش خوب و آموزنده‌ای است و به دلیل وجود متون کهن، برای تمرین خوانش نیز مفید است. علاوه بر این، موجب ترویج و آشنایی با کتب گوناگون ادبیات در دوره‌های مختلف می‌شود. این بخش شامل متونی از روضه خلد مجد خوافی، جوامع الحکایات عوفی، اسرارالتوحید، تذکرةالاولیا، گلستان سعدی، ترجمه‌های از جبران خلیل جبران و متنی درباره ۲۲ بهمن ماه از سیدضیاءالدین شفیع است. همان‌طور که مشاهده می‌شود، اغلب این متون جزء نوع مذهبی و پایداری هستند.

شعرخوانی: این بخش نیز برای خوانش و درک مطلب مفید است. اشعاری که برای این بخش گزینش شده‌اند عبارت‌اند از زاغ و کبک (جامی)، آفتاب حسن (غزلیات شمس)، مثنوی عاشقی (سیدحسن حسینی)، وطن (نظام وفا). این گزیده‌ها نیز همگی مذهبی، عرفانی یا انقلابی هستند و از سایر گونه‌های ادبی در این بخش خبری نیست.

۵. نتیجه‌گیری

یافته‌ها نشان می‌دهد که این کتاب به‌طور کلی به دو بخش ادبیات و نگارش تقسیم شده است. بخش ادبیات شامل پنج شعر و سه متن نثر می‌شود که نسبت به کل کتاب بسیار اندک است؛ کتابی که عنوان آن فارسی است و برای یک سال تحصیلی دانش‌آموزان تألیف شده است. پیشنهاد می‌شود متون نظم و نثر کتاب بیشتر شوند و در گزینش متون دقت بیشتری صورت گیرد؛ زیرا اغلب این متون جزء گونه‌های حماسی و انقلابی هستند و به دیگر گونه‌های ادبی توجه اندکی شده است. همچنین، توجه به ادبیات معاصر بسیار ناچیز است که این امر موجب غریب ماندن ادب معاصر نزد دانش‌آموزان می‌شود.

بخش نگارش کتاب بسیار گسترده و کامل است و نواقص و ایرادهای آن بسیار اندک. تنها نکته‌ای که درباره این بخش می‌توان گفت این است که به نظر می‌رسد بخش نگارش می‌بایست در کتابی جداگانه

می‌آمد و در طول هفته برای یک جلسه درسی جداگانه تعریف می‌شد.

در بخش کارگاه‌های درسی نیز نکات دستوری، آرایه‌های ادبی، درک مطلب و پرسش‌ها همگی با هم آمده‌اند که این امر به یادگیری دقیق دستور زبان آسیب جدی می‌زند؛ چرا که وقتی نکات دستوری به صورت یکجا با دیگر عناصر می‌آید، از توجه جدی به آن کاسته می‌شود. در بخش شعرگردانی و حکایت‌گردانی و دیگر بخش‌های کتاب نیز تمام گزینش‌ها اغلب رنگ و بوی مذهبی و تعلیمی دارند و به سایر گونه‌های ادبی توجه چندانی نشده است.

مؤلفان باید به شرایط جامعه مدرن و علایق و سلیقه‌های زمانه نیز توجه ویژه داشته باشند و بر اساس آن به تألیف کتب درسی همت گمارند. به‌نظر می‌رسد مسائلی چون آشنایی دانش‌آموزان با تحقیق‌های کتابخانه‌ای و ارتباط مداوم با کتابخانه، اجرای نقالی، دیدن نمایش‌ها و کلیپ‌های فیلم، توجه به ادبیات اقلیمی و ... ذهن دانش‌آموزان را فعال‌تر می‌کند و با سلیقه و روحیات آن‌ها سازگاری بیشتری دارد.

منابع

۱. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. (۱۳۹۶). **فارسی و نگارش ۱**. پایه دهم دوره متوسطه (زیر نظر گروه مؤلفان). چاپ نخست، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
۲. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. (۱۳۹۶). **فارسی و نگارش ۲**. پایه یازدهم دوره متوسطه (زیر نظر گروه مؤلفان). چاپ نخست، تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران.
۳. لطفی، مریم و عبدی، عطاءالله. (۱۳۸۳). **جایگاه هویت ملی در کتب درسی آموزشی و پرورش مورد مطالعه کتب تاریخ دوره دبیرستان**. فصلنامه مطالعات ملی. سال نهم، شماره ۱۳، صص ۷۳-۵۳.